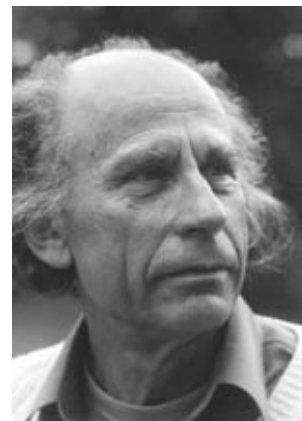

2003 kora tavaszán indult el a Kossuth Rádió Reggeli Krónika című műsorában, a folyóiratunk szerkesztőségével együttműködésben az a sorozat, amelyben kortárs magyar írók mondták el élményeiket, találkozásukat az európai kultúra emlékeivel, városokkal, múzeumokkal, a két részre osztott Európa nyugati részével. E naplók, visszaemlékezések, a vártnál is nagyobb érdeklődést keltettek. Folyóiratunk az év folyamán közreadja a jegyzeteket, majd összegyűjtve könyv alakban is megjelenteti őket. Az írások együtt és külön külön is bizonyítják milyen sok szállal kötődik a magyar kultúra Európához, és hogy minden nyomorúság, szegénység, tilalom ellenére mennyire fölszabadító hatású volt az alkotók számára a személyes találkozás.

ALBERT GÁBOR

Brüsszeliana – 2003

A nagy virágpiacról természetesen elkéstünk.

Az egyetemi városból, Leuvenből ugrottunk át Brüsszelbe, hogy a világ bizonyára tíz legszebb terének egyikét megcsodáljuk. „Mi mindig mindenről elkésünk” – kísértett Ady verssora, míg a vásárnap délelőtti napsütésben a szedelőzködő árusokat, a pompázatosan habzó virágkaravánok elvonulását figyeltük. A szobrokkal, az aranyozott céh- és egyesületi jelvényekkel díszített épületek mintha csak a mi tiszteletünkre öltöztek volna napfény sokszorozta, villogó ruhájukba.

„Az Atomiumot el ne mulasszátok” – kötötték még itthon a lelkemre, de engem sokkal inkább érdekelt maga az élet, az a jelen, amely bennem élt róla, amely igazán az enyém, és amilyennek magamban elképzeltem. Az a Brüsszel, amely századok során idegen uralom alatt – igaz nem nyögött, hanem – jobbára virult, de mégis szenvedett tőle, s csak valamikor 1830-ban vívta ki végleg függetlenségét. Az a Brüsszel, amely annak idején mert dacolni a nagy Habsburg Birodalommal, és mert otthont, menedéket nyújtani a halálra ítélt magyar szabadságharcosoknak. Ezt az elképzelt és a valóságosnál mégis valóságosabb Brüsszelt kerestem a kevésbé fényes, de éppolyan valószínűtlenül tiszta mellékutcákban.

Egyáltalán nem lepett meg, amikor egy kissé rokkant vállú, dérverte, varjúsárny bajuszt viselő férfi szegődött mellém, s arról kezdett panaszkodni, hogy most még megjárja, de a gyakori nedves szél, a végeérhetetlen esős hetek és hónapok a reuma szaggatta térdet alaposan meggyötírik. Ilyenkor bizony a régimódi, vitézkötéses kabátot is ajánlatos begombolni. Még csak nem is csodálkoztam, mikor az öregúr nevének elárulásával megtisztelt, és megbizonyosodhattam, hogy beszélgetőtársam nem más, mint az én Brüsszelem talán legnevezetesebb polgára, az egykorvolt, de bennem és az én Brüsszelemben még mindig ott élő báró Jósika Miklós, a távollétében halálra ítélt 1848-as szabadságharcos író.

Egy csipkekirakat előtt álltunk, s arról beszélt, hogy mit köszönhet ennek az idegen, de szabad hazának. Hogy ez a város hogyan vált a külföldre menekült magyarok központjává, hogyan szervezte meg nevezetes sajtóirodáját. „Ahogy mostanában ti mondanátok – és a szemével még csippentett is –, hogyan próbáltam Lajos útmutatása nyomán javítani a magyar forradalom *imázsát*.” Csak így mondta, hogy „Lajos”, s eszébe sem jutott, hogy magyarázatként Kossuth Lajos teljes nevét kimondja.

Egy csipkekirakat előtt álltunk, ő beszélt, én hallgattam, és talán azt is elmondta, hogy az élelmes fehérnép, mármint felesége, a Budapest-szépítő Podmaniczky Frigyes húga, ahogy ott nevezték, „Zsozsika” Júlia hogyan szervezte meg csipkeverő műhelyét.

Ő beszélt, én hallgattam, s egész idő alatt attól tartottam, hogy Teleki László után majd Szemere Bertalanra tereli a szót. Mert akkor bizony félbe kell szakítanom, s meg kell mondanom, hogy az egykori miniszterelnökkel a brüsszeliiek nem voltak méltányosak. És nem volt szép, hogy olyasmit írt le róla – igaz csak magánlevélben –, amit még tizegynéhány éve is kipontoztak egy népszerű kiadványban. Erről a kipontozásról aztán az is eszembe jutott, hogy meg kellene örvendeztetnem azzal a jó hírrel, hogy *Emlékiratát* azóta újra kiadták, sőt még a rádióban is felolvasták tizenöt részben. Ehhez tapadó szégyenünkről persze hallgattam volna. Arról, hogy az 1977-ben kiadott könyvet, otthon, Budapesten bizony megcenzúrázták. A „szomszéd népek érzékenysége” hivatkozva kihagyottak belőle mondatokat, sorokat, bekezdéseket.

Míg ezen rágódtam, töprengtem, egyszer csak azon kaptam magam, hogy egyedül állok a csipkekirakat előtt. Mire visszatértem, a városház előtti tere a reggeli virágpiac nyomát is eltakarították. A tér ünnepélyes volt és méltóságos. Európa fővárosa, jutott eszembe. De vajon ez a mostani Brüsszel a világhatalmakkal szemben mer-e, tud-e menedéket nyújtani a haldokló Európa-gondolatnak?

ÁGH ISTVÁN

A kolosszus vonzása

Goethe írja egyik római levelében: „Minden az első pillantáson múlik, a többi önként adódik, s biztos pillantásra nem lehet írás és hagyomány útján szert tenni.” Mégis, bármennyire rövid itt az időm, s minden csupán az első lányeges pillanatra elég, szükséges valami odavezető. Keresem a vonatkozásokat, arányosítom a Dunához a Teverét, a Margitszigethez az Isola Tiberinát. Hatalmas Aquincumban, óriási Fenékpusztán érzem magamat a Forum Romanumon. Ami a romokból hiányzik, éppúgy beleépült a házakba, palotákba, templomokba a gyakorlatias gondolkodás következtében, mint Fenékpusztá bazilikáinak kövei a Festeticsek istállójába. De itt a birodalom muzeális világkiállítása lett, bekerített és mégis bezárhatatlan, a gondolat röptére bocsátva. Az én első biztos pillantásom Septimius Severus diadalívén állapodik meg, mert közöm van hozzá, ha a pannóniai légiók éléről választott császár emeltette ide. Marcus Aurelius lovasszobrát keresem a

Capitolium Michelangelo tervezte terén. Bölcsen intő, fenséges szelidség a büszke lovon, s hogy a gyeplőt kiszakította kezéből az idő, kifejezőbb, gazdájával együttvalóbb a kengyel nélkül is. A Garam felől lezúduló barbárok ellen harcolt a Dunánál, s ott érte a halálos betegség tágabb vidékemen. Ami a japán turistáknak művészi élmény, az nekem hazai történelem is. De a Colosseum parányivá csökkenti önbizalmamat. A méretektől tériszonyosan szédülök. Mit érezhettek az arénában a gladiátorok? S a római megszálló telepes a Bakonyban a világegyetem csillagai alatt, madaras mozaikjaitól elfordulva felejtven birodalmi mámorát? Megrémült-e legalább egy pillanatra? Hasonló nagyratöréssel alázna meg a Szent Péter-bazilika, ahonnan Colosseum-hatású az egész város. De a forgalom elragad az isteni méretektől. Palota szállásunk kapukövén Gulácsy Lajos raffaellói képalakja ül, különös nő, bolond, vagy részeg magyar álmodozó? Élményrengeteget zárunk ki a kapuval. Tortellinit ebédelünk. Belealszunk a délutánba, aztán laza sétát kíván a test. A fényes főút bejáratánál Dante háza sótélik, mint a középkor, s mintha a Pokol Tornáca színjátékát adnák elő a titkos szellemek, elévült gyermeki félelmeimet.

fotó: Keszleméti Kálmán

DEÁK LÁSZLÓ

A közös ihlet

Hetedik éve készülődött már, és egy hónappal születésem után vágott neki a háború utáni első utazásának Márai Sándor, ez a szigorú, római jellem. De mert író volt, úti élményeit naplóba szerkesztette a Révai könyvtár sorozatába, hiszen 46-47-ben még működött ez, létezett, sőt a legtekintélyesebb kiadók közé számított.

Ezt a kisded kötetet 40 forintért vettem meg az Erzsébet körúti antikváriumban, valamikor a hetvenes évek végén, jó pár évvel azután, hogy 74-ben én is megtehettem az első európai körutamat, ötödmagammal egy NSU-ba zsúfolódva. Első házasságom jótékony mellékterméke volt ez az út, hosszabb állomással Párizsban, majd lezárásként – via Barcelona, Firenze – vagy az élmények megkoronázásaként jött Velence. De Máraival ellentétben, Rómáig már nem jutottam el. Mindmáig.

Tehát utazás közben és – készülés alatt, no meg kárpótlás gyanánt – olvasva ismerkedtem Európával, mint bárki más. Olvasva talán meglepőbb és izgalmasabb volt, mint eleven gyarlóságomat végigcipelni útjain, mégis, a tapasztalás varázsa minden kint feledtet. Mert az *Európa elrablása* nagyszerű könyv ugyan, remek tükör, de inkább maga Márai látszik benne, semmint a hajdani, nélkülözésektől szabdalt Európa.

Egy helyütt azt mondja: „Európában nemcsak a nemzedéknek, a földrésznek sincs közös ihlete többé” – de ez a megállapítása – visszatekintve az elmúlt fél évszázadra – nem bizonyult látnokinak. Vagy mégis? És amit mi látunk és átélünk, az csak megtévesztő felszín, amelynek mélyén Márai profétai szava ölt egyre nyilvánvalóbb alakot? Nem tudjuk. Bécs, Strasbourg, Párizs, Firenze, Velence, azaz a régi Európa szíve, gerince, veleje a hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes években, s persze ma is éppoly csáberővel és ámulattal hat rám, mint Máraira a világháborúk előtti Európa közös ihletének képzete, ami egy nemesebb hivatás- és küldetésstudat lett volna.

E kettőből az utóbbit sosem láttam, alig is értem, Márai mire gondolt. Azt viszont nagyon is megtapasztaltam, hogy Európa éppoly mohó, léha és élvezetre beállított, mint a hanyatlás végi Róma, vagy mint az USA kozmopolita magja, amelyet az öreg kontinens irigyel, megvet és majmol. Európa kultúrája aligha azonos politikai, gazdasági és társadalmi valóságával, nem is annak maradéktalan kifejeződése – talán sohasem volt az. Akkor mi is tehát? Számomra mindaz, ami nekem eddig sohasem sem sikerült. Siker, gazdagság, rend, önállóság, önfegyelem, érdekérvényesítés, jól működő gépezet, a ráció egyeduralma.

Tehát a civilizáció rendezésében előadott kultúra. És ez az, ami mindig szívén ütött, elsápasztott, felgyorsította a pulzusomat. Titkon Márai is ezért utazott benne, amint csak lehetett, későbbi naplófeljegyzéseiben ezt így-úgy, de elismeri. Hogyne, hiszen együtt zenghetne volna Esti Kornél rimeit: „*Káprázva nézzük ropant fényedet, / ha most szíved hozzánk kopár is, / Párizs.*” És jóllehet Kosztolányival együtt tudta: „*Gyermekkorom, mindig téged kereslek, / ha járom a poros-boros Szabadkát. / Mióta labdám elgurult itt, / nem ér az élet egy fabatkát;*” mindhiába. Utazott és utazott, hosszú élete végéig. Most sokan közülünk készülnek, várakozással tele, éppúgy, mint Márai 46 novemberében egy, az övénél nagyobb és hosszabb európai útra. Vajon megleglik-e, amit keresnek, várnak, kapcsolódnak-e a közös ihlethez?

Vajon isznak-e még hajnal felé eperpálinkát a Kék Elefántban?

Arcmásom a hetvenes évek elején

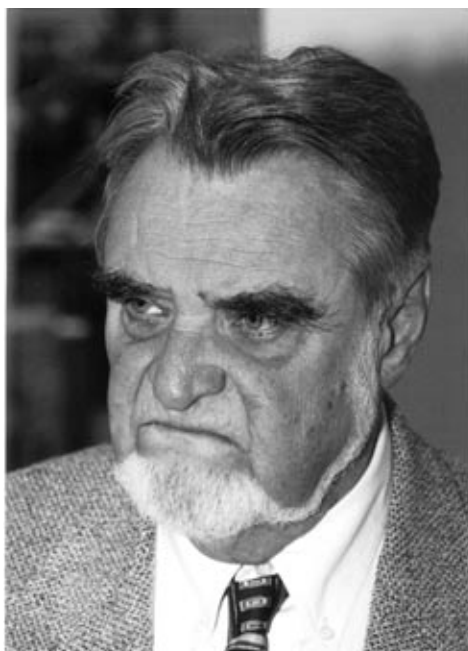
Verdun:
az erőd bástyafala első feleségemmel

Firenze, közhelyszerűen

Európai utas

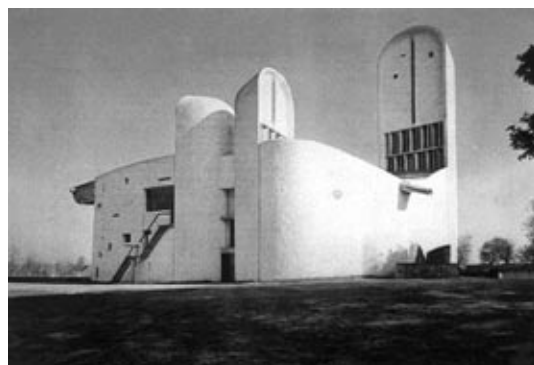
Hajnal volt. Amúgy is fáradtak voltunk a hosszú vezetéstől, különösen én, hogy Pista előttem ismeretlen Zsiguliját kellett vele felváltva vezetnem a száguldó – akkor még – nyugatnémet sztrádákon, de végül is hajnal lett. Hajnal, ahogyan kinyílik Isten szemhéja a ronchamp-i dombon. Franciaország! Ronchamp! Közepes domb és ott állunk kora reggel legimádottabb templomában. Mit templom! Kápolna, mi nagyobb, mint egy templom!

A Váci utcai antikváriumban talán 57-ben pillantottam meg. Ronchamp! Már a nevét is jó volt kiejteni, ízlelni! Mint egy hatalmas vargánya borult reá a sötétbarna fatetőzet. Elpottyantva a valódi Ronchamp nyerszöld dombmezején. Kis domb, reá boruló székesegyházacska. Le Corbusier, ki később oly sok kínai, né-tán indiai és ausztrál modern kőborzalomnak lett előképes mintája, ebben az egyedi épületben, Ronchamp-ban egy égre szálló erődöt épített.

A kis *auberge*-ből, Ronchamp-ban, ahogy szállócskájukat szeretik nevezni a franciák, ahol este még egy fáradt, de gyors *beujolais*-t ittunk francia köd-parasztok és nyűtt kezű iparosok közt, s hol álmatagon élveteg sötétbarna kis szobalány pillongott felénk a Franciaországban mindenütt megismétlődő, trafikból, zöldségesből, ékszerboltocskákból és pékségből álló Fő-terecske szűk faajtájából, egyszerre Festő Pistánk erőszakossága révén ott találtuk magunkat egy mélyvörös térben. Ronchamp templomhajójában. Kis dombon állt. A kövérkés papnak ministráló finoman hajlott középkorú asszony karba font kézzel imádkozott, fölvetett fejfelé az arabos lőrésablakban állongó Notre-Dame-ocska, Szűzanyácska felé. És Máriának szép alakja a beeső hajnali fénytől tarkón-világítva végigzuhan a szemcsés kövezeten, egészen addig a pontig, ahol mi állottunk. Ránk esett egyenesen a Szűzmária, puha fényében mi is megdicsőültünk a rücskösen vörösre festett templomtorony barlangos belsejében. Vagy ötven lőrésnyi ablakon keresztül tüzelt be a nap, mint valójában egy arab erőd belsejébe, amit beakarnak venni az angyalok. Ezekre a lőfalakra borult reá az a külső, vargányából készült csónakhéj, ahol mi utaztunk immár Párizs felé. Káprázott a hajnali templom. A pap franciául énekelve misézett, a zárt keblű asszony halk hangon feleselgetett. A pázsit oldalán ijesztően zöld volt, Le Corbusier jól tudta, hova kell építenie azt a világlegszebb istenházát.

Mit mondjak? Meg voltam térve. Újfent. Visszaesve abba az Európába, melyhez piarista iskoláim révén tartoztam, melyet hitbéli skrupulusaimmal magamban tönkretettem, de amit Corbusier ebben az épületben, vargányával letakart csónakjában, középkorisan arab kápolnájával visszaadott nekem.

Európa mára ellengő fogalom, Márai is annyiszor elsiratta, szétszaggatta, dicsőítette és elfecsérelte, gyalázta és megkönnyezte, most Corbusier ronchamp-i kápolnájában újra ott volt – a pap mélysűrű francia nyelven énekel, a ministráns asszony enyhén meghajolt –, Európa ugyanis nem vámunió, gazdasági blokk, haderőreform és vetőterület – hanem istenhit. Az európai isten hite. Ronchamp (en France).

JÓKAI ANNA

Először Nyugaton

Emlékszem arra az általános iskolai magyartanárnőre, a mindössze egy megjelent novella boldog és büszke tulajdonosára, a kezdő íróra, aki 1966-ban voltam... Milyen izgatottan készültem első nyugati utamra, s éppen Itáliába! Még álmodtam is a képzel Velencével, Firenzével, mintegy előálmodtam, gyöngyházzsínű képekben a lagúnákat, a hidakat lilás alkonyati fényben... Bújtam az útikönyveket, hogy egyetlen látni- és továbbgondolnivalót se mulasszak el. S persze kispénzű fiatalasszonyként az is megkísértett, milyen különleges, nálunk nem kapható dolgokat vásárolhatok, a hírek szerint olcsón és nagy választékban. Az útra 70 dollárt adtak. Velencében – a csillogó világban víz-penészes volt a szállás, halszagú. Firenzében a külvárosban, ötödik, lift nélküli emeleten laktam. Turista spirituszfőzőn melegítettem a konzervkáposztát; az itthon ingyencfalatnak számító téliszalámi kifordult a számból. Amit tudtam, megnéztem, fáradtan és porosan a gyaloglástól – mint a koldus, úgy éreztem magamat. Az árusok lesajnáltak; fillérékért vették meg a „csereárut”, a cigarettát, a barackpálinkát. Senkit sem érdekelt, ki vagyok, elveszett az egyéniségem. Állandó aggodalomban éltem, nem fogy-e el határidő előtt a pénzem, nem betegszem-e meg. A szépségeket sem tudtam felhőtlenül élvezni, alacsonyabbrendűségi érzésem az apró örömeket is bepetyyete. Akkor találkoztam szemtől szembe először kéregető vagy fenyegető kábítószeresekkel és a gazdagok luxusával. Mintha megszűnt volna az igazi Énem – mintha elvesztem volna... csak haza, haza! Már csak ez volt az egyetlen vágyam. Aztán a vonaton a magyar vámos, ahogy megalázón szétdobatta velem a motyómat, nem csempészek-e át a határon kardigánt, orkáncabátot, szivacsosztűmöt, Cornavin-karórát... Beléptem a budapesti bérlakásom ajtaján, s mintha újjászülettem volna: ismét én lehettem, a tanár, a reménybeli író... élveztem minden szót, amit magyarul ejthettem ki, élveztem a silány, sematikus, de magyar feliratokat!

A rendszerváltásig sokat utaztam külföldre, már jobb körülmények között. De valami „kelet-európaiságot” mindig le kellett küzdenem. Fogyasztásban, szokásokban, a folytonos „átszámítgatásban”.

Nem szeretnék újra így érezni, most, az EU újszülött állampolgáraként. Nem szeretném, ha ez a határozott identitású magyar nemzet másodosztályú, kegyesen beengedett és hálára kötelezett társasággá nyilvánítatna; úgy szeretném magam otthon érezni Európában, mint olyan felelős és felnőtt családtag, akinek megvan a fészke, ahonnan a közös ünnepekre elindul és ahova méltósággal visszatér. Európa, vigyázz: az aranyborjút nem lehet meglovagolni: az aranyborjút könnyen leteper és agyonnyom...

KUKORELLY ENDRE

Párizsba tegnap

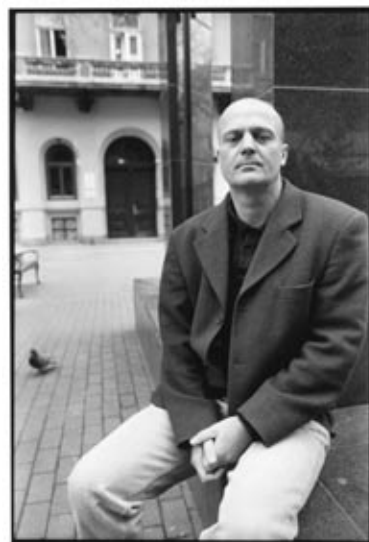

Párizs harmadszorra tetszett a legjobban, akkorra tetszett meg igazán. Elsőre nem. 1976. szeptember 9-én este érkeztünk meg Haller Laci barátommal, szemerkélt az eső, az összes szálloda foglalt, tele volt plakátosza a város a halott Mao képével. Kitapétázták a komcsik Párizst Maóval. Versailles-ban, egy méregdrága kis hotelban aludtunk, másnap estére találtam a Bastille térről nyíló egyik mellékutcában egy ócska-de-olcsó arab szállót, ha jól emlékszem, és jól emlékszem, fejenként 20 frankba került. Bepakoltunk, sétálgattunk le-föl a Place Pigalle–Place Chlichy között, éjfél felé értünk vissza, villany föl, hemzsegett a szoba a bogaraktól. Ez mi? Mi lenne, poloska. Poloska? Poloska. Egyikünk sem látott még poloskát, de hát mi más. Ha sok irodalmat olvasol, azt olvasod, hogy poloskák hemzsegnek a párizsi garnikban, hát ne olvass annyi irodalmat, mindjárt nem látsz poloskát. Vagy tekints meg igaziból egy poloskát, akkor majd látsz is. Lerohantam mindenestre a recepcióra, nekiálltam magyarázni a helyzetet az arabnak, már vett is elő a pult alól blazírt pofával egy ekkora flakon szprét, no azzal lett lefújva a szoba. Nagy bűz lett, éjjel állandóan fölriadtam, nem szálltak-e meg az állatok, reggelre ártalmatlan, ámde gusztustalan döglött fabogarak borították a padlót. Átköltözünk a rue most nem jut eszembe hogy hívjákba, Hotel d'Etranger, szoba erkéllyel, a Cluny kávéház teraszára lehetett látni. Ady egyik törzshelye.

Párizs koszos. Legalábbis 1976-ban. Párizsba tegnap beszökött az ősz, mondta volt Ady Endre. Ha francia irodalmár lennék, kicsit azzal is foglalkoznék, hogy Adyt benyomjam a hazai kánonba. Akkor nem tudnám, v. tudnám, mert szorgalmasan utána kérdezősködtem volna tőlem, de aztán nem törődnek azzal, amit mondanék, hogy Ady a magyar kánonban mostanság, némi okkal, rosszabb helyzetben van. Mint mikor? Mint két-három évtizede. Na

jó, és akkor beadnám még a franciáknak József Attilát és Kosztolányit is, egyelőre ennyit. 1882. április végén jártam másodszer Párizsban. Elbuszoztunk Spanyolországba három hétre, aztán vissza, és Marly-Le-Roy-ban részt vettem az emigráns magyar írók konferenciáján. Nagyjából itt döntöttem el, hogy majd mégiscsak írni fogok, ezt most nem mesélném el. 1991 májusában voltam harmadszor, többször nem. Érdekes, nagyjából mindenre emlékszem. Esett. Aztán elállt, és nagyon fújta a szél. Találtam egy padon egy vadonatúj esernyőt, úgy tartottam, ügyesen, szemben a széllel. Megnéztük a kurvákat Kemény Pistával a rue St. Denis-n. Amikor először voltam Párizsban, láttam egy gyönyörű kurvát a Boulevard Chlichyn, megkérdeztem tőle, hogy mennyi, mondott valamit, nem értettem zavaromban, és mikor próbáltam lelécelni onnan, nagyon édesen mosolyogva mintha azt mondta volna, hogy *pour l'amour*. Biztos azt mondta, csak nem biztos, hogy azt jelenti.

1991-ben különben mint költő jártam Párizsban, egyenesen röptem, meghívtak, fizették a fizetnivalómat. A várost alaposan kipucolták, az impresszionistákat kiköltöztették a Labdaházból, az Hotel d'Etranger-t átkeresztelték, és térkép nélkül is remekül kiismertem magam. Ültem kicsit a Dôme-ban, de unalmas volt. Az lesz majd, hogy mindjárt megyek haza, közeledem az országhatárhoz, és nem fogok érezni semmit. Lassacskán elmúlnak majd, kikopnak belőlem a határral kapcsolatos nyomasztó érzések. Lassacskán elmúlnak majd?

Az első út élménye

„Midőn valaki a maga gyönyörűségére s tanúságára utazni indul... messze és mívelt országokba... , ha nem hasonlít is azon érzésekhez, melyeket Montaigne a boldogság culminatio pontjának nevez, ha nem is hasonlít az ifjú első szerelem óráihoz, de a boldogság csendes és tiszta örömeinek oly helyzetéhez hasonlít, melyet az életben sem az ambíció ragyogása, sem a hiúság képei, sem a gazdagság csiklándozó szomja nem adhatnak a szívnek.”

Nos, a magamfajta szegénylegény már azt is utazásnak gondolhatta, ha például Bölöni Farkas Sándor most idézett, 1830-ban írt lelkes és veretes sorait olvasta. Ő a reformkor delén, Kolozsvárról indulva Nyugat-Európát, sőt Napnyugatot, azaz Észak-Amerikát is beutazta. S mindezt máig élvezetes és tanulságos naplókban örökítette meg. Jómagam 1988 májusáig, 39 éves koromig Napnyugat felé nem léphettem át a határt, mert ezen szándék beteljesedése úgymond *közérdeket sértett* volna. De hát az az igazság, pénzem se volt nagyon a merő passzióból való, gondosan eltervelt utazásokra. Így hát maradtam a szocialista tábor hátizsákos, autóstoppos túristája, aki boldogan Erdélyt járja, bámulja Prága óvárosát és Krakko tornyait. És hálás a sorsnak, ha mondjuk egyszer-kétszer írószövetségi hivatalos útra küldik Plovdivba vagy Konstancába, azaz Tomiba (hogy tán szegény Ovidius szobra előtt a felségsértő, száműzött költő sorsáról elmélkedjen), vagy éppen elmehet a híres strugai költőfesztiválra.

De 1988-ban az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem meghívására mégis valahogy kiszabadultam a kalitkából, s eljutottam Elzászba, a varázsos nevű és szépségű Liebfrauenbergbe, Strasbourg tőszomszédságába. Igazán jó társaságban járhattam ott. Abban az esztendőben ugyanis Magyarországról Nemes Nagy Ágnes és Csoóri Sándor volt még a meghívott költővendég. A konferencia (vagy ahogy nevezték: tanulmányi hét) után frissen (szerzett) megismert párizsi barátaim autójukon valósággal elszöktettek egy röpké hétre a fény városába: életemben először Párizst látni. A visszafelé úton néhány napra kiszálltam a vonatból német földön is, meg természetesen Bécsben. Hihetetlennek tűnhet, de a kőhajításnyira lévő császárvárost is ekkor láttam először.

De még előtte vagyunk mindennek, hogy föl is fogjam: mi is az utazás műfaja, csodája. Mert az eltervezett utak, a léleken és ismeretekben fölkészült utazónak is számtalan meglepetést okozhatnak, hát még annak, aki, ahogy Bölöni Farkas Sándor írta volt: „*derengő homályban*” tapogatózik, és nem készül a váratlanságokra. Velem ez a váratlanság következőképpen esett meg: egyik szép napon, Strasbourgot felfedezendő éppen a város éke, legszebb építménye, a dóm felé igyekszünk, s ott egy pillanat alatt belekeveredünk az újmódi barbárság örvénylő közepébe.

A holland Ajax és a belga Mechelen futballcsapatának esti (azt hiszem, UEFA-) kupadöntője előtt a messziről jött két szurkolótábor valaminő okból már délután egymásnak esett a dóm előtti téren és a környező utcákban.

Több száz ember vívta az ádáz csatát. Betört kirakatüvegek, felborított szemetesek puffanása, eldobott sörösdobozok csörömpölése még most is a fülemben... A véres ütközet ott zajlik a katedrális előtti téren, s a rendteremtő feketeruhás francia kommandósok bizony nem kímélik a tömeg sodorta békés turistákat sem. Valahogy felfogom az ütéseket, és a mellettem lévő Nemes Nagy Ágnest mentve, védelmezve sikerül bemenekülnünk az egyik oldalbejáraton a katedrálisba.

Amikor hosszú hallgatás után felocsúdtunk, azt mondja Ágnes: „Tudja meg, ilyen szépnek, védelmezőnek még nem láttam templomot. Pláne egy katolikus dómot! Kint most a barbárság dül, de itt a csönd, hamisítatlan európai...”

Aztán egy ismert Bach-fúga dallama kezd az orgonán aláereszkedni az oltár örökmécse és a néhány meggyújtott, engesztelő gyertya fényétől fölhasogatott félhomályba. Egy ismeretlen művész gyakorol Isten színe előtt. Sokáig hallgatjuk dőbent áhítattal.

OLÁH JÁNOS

Szepsi Csombor Márton nyomában a hetvenes évek kezdetén

Közel a harminchoz jutottam túl először a Kárpát-medencén. Túl későn ahhoz, hogy bármi esélyem lett volna rá, valaha is Szepsi Csombor Mártonnal versenyre keljek. Illyés Gyula ajánlásával indultam Párizsba s onnan Londonba, ez volt úti célom. A meghívólevélen kívül mindössze némi villamosra, telefonra szánt apró képezte vagyonomat. Az éber vámósok erre is rátaláltak. Nem tudom, miért, de az egész vonatból egyedül engem szemeltek ki, s tereltek be a motozó fülkébe. Zsebemből hamar a lehajtott kis asztalkára kerültek a családi adakozásból összegyűlt pennyk és centime-ok, amelyekhez természetesen nem rendelkezttem valutakiviteli engedéllyel.

Le kell szállnom a határállomáson, közölték velem diadalittasan a motozóim, nem léphetek ki az országból.

Fölmarkoltam a pénzt, és kihajítottam az ablakon.

- Így már rendben van? – kérdeztem. A vámósok arcán tükröződő megrökönyödés, tanácstalanság adott ugyan okot némi reménykedésre, de azért egészen még akkor sem nyugodtam meg, amikor egyikük a kalauzskulccsal felnyitotta az ajtót, és egy legyintéssel visszaengedett a helyemre.

A vonat mindezzel semmit sem törődve egykedvűen robogott tovább. Odakint a szálfaradók mélyén idegesen bujkált a nap. Lebukni készült éppen a látóhatáron hullámzó dombok mögé.

Párizst elhagyva, a csatornai átkelésre készülve újabb határállomás állta utamat, az angoloké. Most már óvatosabb voltam. A Párizsban kapott pénz maradékát alaposan elrejtettem. Így hát nem is vallottam be belőle semmit a faggatózó határőröknek, csak a vállamat vonogattam. Félreállítottak. Pénz nélkül nem szállhatok fel a hajóra, derült ki. Nagy nehezen előguberáltam eldugott vagyonomat, és megmutattam nekik. Széles mosoly kíséretében, megnyugodva engedtek utamra.

Két világ, két reflex. Nem értettem semmit, de elfogadtam, hogy így van.

A Piccadillyn sétálgatva, a British Múzeum termeiben bolyongva – hogy Robert Lowel szavaival éljek – a sok „rablott holmi” között mégiscsak megsejtettem valamit abból, amit érteni amúgy sem lehet, amit Szepsi Csombor Márton a XVII. század elején így verselt meg:

Londont nézd, ha a sorsod vándorrá avatott, mert

Látod az angol táj ékeit itten együtt.

Londont látva, figyeld, mit az angol trónnak uralma

Birtokol és gondoz; boldog e város. Igen:

Jámborság, nyugalom, szeretet pompás palotája,

S fennen uralkodván ér az egekbe a hit.

Nahát, én nem gondoltam, hogy jámborság és szeretet gyűjtötte egybe mindezt, kapzsiság, kaland- és uralomvágy inkább, de azt éreztem, a nyugalom és a bölcsesség örizte meg. És nemcsak az anyagi, a szellemi javakat is. Ez pedig olyan nagyralátásra vallott, amilyennel eddig nem találkoztam, s harmincvalahány éve azóta se.

SÁNDOR IVÁN

Kelet-nyugati pályaudvar

Nemrégiben Hertogenboschban jártam. Itt van Hollandia legnagyobb, késő gótikus stílusban épült temploma. Ebben a városban dolgozott a tizenötödik-tizenhatodik század fordulóján Hieronymus Bosch, az európai festészet egyik legnagyobb alakja. Ugyanezekben az évtizedekben munkálkodott Albrecht Dürer Nürnbergben. Ő ugyancsak az európai festészet egyik legnagyobb mestere.

Másféle stílusban festettek, de mindketten az apokaliptikus emberi helyzeteket örökítették meg. Vagyis szembenéztek korukkal. Ez a szembenézés-önszembenezés ma is az európai kultúra alapja.

Bosch egész életében nem mozdult ki szülővárosából. Dürer utazott Drezdába, Münchenbe, és eljutott Németalföldre, Firenzébe, Velencébe is.

Tehát: az egyik el sem hagyta el a lakóhelyét, a másik bejárta Európát. Ám mindketten közös értékeket teremtettek azzal, hogy az események látszatai, az ember álarcai mögé hatoltak.

Múlt századi magyar példát is hoznék. Illyés Gyula, Márai Sándor bejárta Európát, Füst Milán azonban nem, de hasonlóképpen nagy európai művészek voltak, mert koruk emberi helyzeteivel szembenézve alkották műveiket.

Az önmagunkkal, évszázados történelmünkkel való szembenézés nemcsak a művész, nemcsak az államférfi dolga. Az európai értékrend szerint érvényesülnie kell a közgondolkodásban is. Nem könnyű ez Közép-Európában.

Nemrégiben kezembe került egy harminc év előtti jegyzetem. Idéznék belőle. Éjszakai hálókocsi-utazás Európán át: Hatan vagyunk a sötét fülkében. Semmit sem tudunk egymásról. Reggeli úti célunk közös, de a különböző múltjainkat magunkkal hoztuk. Tudom, hogy aki feküdt már közülünk lövészárokból, menhelyen, légmentes pincében, börtönben, marhavagonban, lágerben, aki utazott, bújt, menekült, aki látott járványt, árvizet, krematóriumot, aki egykorú nemzedékemmel, és aki fiatalabb, és aki öregebb, aki ismeri a szülőszobát vagy a síralomházat, aki aludt halottak mellett, aki a szerelmese vállán sem tudja a szemét lehunyni, mi hatan is a huszadik század tanítványai folytathatjuk a küzdelmet emlékeinkkel, kétségeinkkel, lidérceinkkel, és ez személyes küzdelem, a bőrünk szinte súrlódik, de a történeteink megoszthatatlanok.

Elgondolom, hogy rövidesen vonatra szálllok, és egy hasonló fülkében, hasonló körülmények között töltöm az éjszakát.

A tekintetben talán hasonló érzéseket jegyeznek fel, hogy ha önmagunk tudunk maradni, akkor megőrizhetjük énünket és történeteinket. Ám a tekintetben talán különbözőket, hogy kontinensünkön talán megoszthatóbbak lesznek egymás között a történeteink, és képesek leszünk mi, magyarok is európai módon szembenézni a históriánkkal, a mai valóságunkkal.

SZAKOLCZAY LAJOS

Bécsi anziksz – magyar bélyeggel

Könyvhét (Vörösmarty tér, 1999) Szilágyi Istvánnal

hallott, a szellem emberét – de a művészetre fogékony bárkit – elkápráztató alkotásoktól. És kicsit büszke is leszel, hiszen hazai művészek és ízek is belevegyülnek az összképbe. Feledheted-e Rost Andrea Violetáját – a világhíró művész ebben is tündökölt – a bécsi *Traviatában*? És a Harrach-palota napokban látott tárlatán – itt a múlt század eleji Bécs éppen Budapesttel fogott kezét – azt a szemkápráztató szín- és fényélményt, mellyel a nagybányai festők halmoztak el? Nyugodtan kimondhatod: Együtt vagyunk gazdagok. Bécs *Európa útja* csak akkor

Feleséggel,
Faragó Laurával Szófiában (2000)

lesz igazán fényes kövezet, ha nem csupán a magyarországi vándor tapodhatja, hanem ugyanolyan joggal a sepsiszentgyörgyi, szabadkai, révkomáromi és a beregszászi polgár is.

Bevallhatod: az idegen táj és az idegen város aurája, zamata csak akkor fog igazán megérinteni, ha a pillanatnyi élményt – bármily elkápráztató is – kapcsolni tudod saját világodhoz. Miként Sütő András esszéinek hősei – a székely asszonyok példáját követve – mindenhová magukkal viszik fonnivalójukat, te is minduntalan az otthon megkezdett munkához találsz magadnak újabb és újabb szálakat. Bécs harangjai bármily erővel kondulnak is meg, te sosem feledheted azt a kicsi, vékony hangú lélekharangot, amivel az esti ájtatosságokra csendítenek.

Nagy és kicsi, az egyetemes és a helyi szín együtt erős. Ha bilibincselő, némelykor fölkavaró élmény volt a tíz év alatt látott 30-40 Kunstforum-beli, csak ezért, mert az egymást kiegészítő kis és nagy világok (művészetek, történelmek, értékfolyamok) az összkép teljességét adták. Nem tudhatsz a *Vörös az orosz művészetben* című tárlat műremekei, Malevics tér nélkül lebegő modern ikonja (*Vörös négyzet*) és egy szakrális népművészeti tárgy előtt úgy lecövekelni, hogy eszedbe ne jusson kanizsai barátod,

Rózsás János Gulág-beli szenvedése!

És Bécs neked a Bornemisza Péter Társaságot is jelenti: Szépfalusi István áldozatos munkája, segítsége nélkül a szomszédainknál élő nemzettestvéreink sosem juthattak volna nyugati útlevelhez. Ezt vésd az eszedbe: bárhová is mész – bár Európa kacskaringós útjai kiszámíthatatlanok –, sehol sem vagy egyedül. Azért kell nekünk is – ünnepe van – a sziklasír elől elgörgetni azt a hatalmas követ, hogy végre legyen világosság!

Vidéki Anglia

A londoni Liverpool pályaudvarról a cambridge-i vonalon ötven perc alatt Audley End állomásra visz a vonat. Ha idegen vagy, és nem vár rád senki, gyalog kell nekirágni a vidéknek, mert a falvak között nincs autóbusszjárat, gépkocsi vagy kerékpár nélkül csak kutyagolhatsz. Minket azonban vár a barátunk, és a keskeny utakon, melyek végtelen szalagként kacskaringóznak a sövényekkel kerített szántók, mezők és gabonaföldek között, csakhamar elérünk a községükbe. A táj a dickensi vagy még inkább a brontői világot idézi, az évszázados házak, a normann stílusú anglikán templomok és a harsányzöld réteken legelésző birkanyájak múlt századi hangulatát csak az utakon elsuhanó Renault-k, Fordok és Jaguárok, meg bálákkal megrakott pótkocsikat vontató traktorok törik meg.

Nem tudom, falunak mondható-e az a XV. század óta létező település, ahol barátaink háza áll, szemben egy dombocskára épült, szürke kövekből rakott, a valahai földesúr szarkofágját is őrző csonka tornyú templommal, mert itt már csak kevesen foglalkoznak földműveléssel, a többség Londonba, Cambridge-be járó közalkalmazott vagy más értelmiségi. Háromszáz ember él a mintegy száz kisebb-nagyobb házban, számozás helyett mindegyiknek a kapuján a ház neve. Barátaink kertje szélén hóolvadáskor megáradó patak fut végig, ezért az ő otthonukat Téli-patak-háznak hívják. A postás is eszerint hordja ki az újságot meg a levelet.

Az egykori földesúr, Sir Thomas Audley ősi otthona néhány mérföldnyire található, s mint a legtöbb vidéki kastélyban, a leszármazottak csak néhány szobát használnak, a többi helyiség ma már múzeum, beléptidíjjal, idegenvezetéssel. A családtagok olajportréi régi fegyverek és bútorok között látható. Vasárnap a kacsákkal és birkákkal népes dombokat piknikezők lepik el, a veteményeskert mögötti arborétumban virágokat, örökzöldeket árusítanak a gazdaság alkalmazottjai.

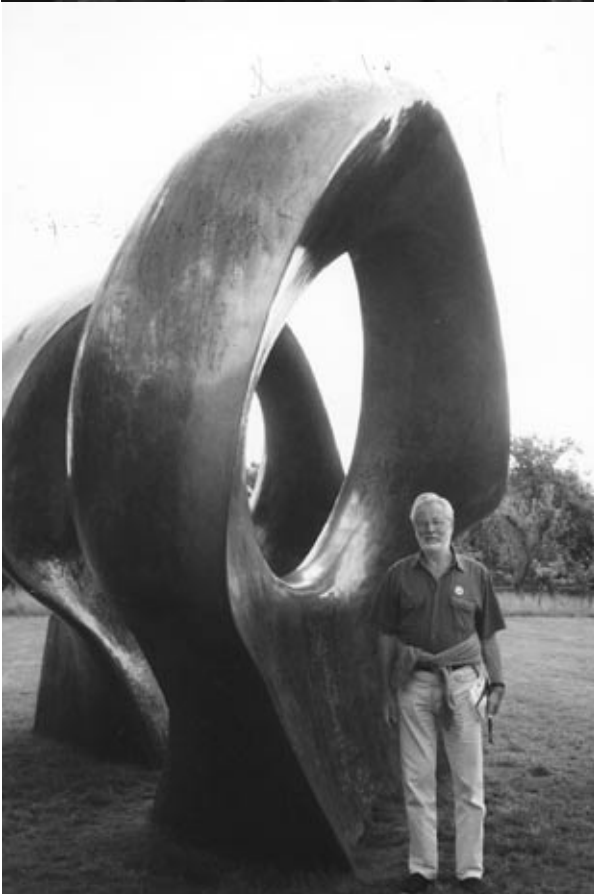
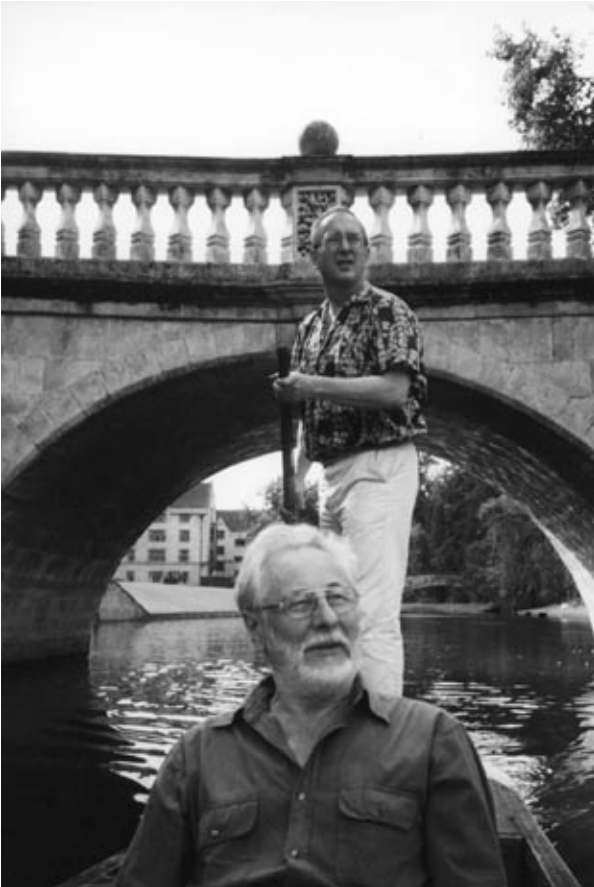
Csend és békecsés üli meg a vidéket, s ha az ember autózgat a környéken, hol a Szeles-domb hölgyei vagy furcsa fickói, hol kürtökálopos uraságok, uradalmi cselédek, nagykeblű, főkötős asszonyságok idéződnek fel emlékezetében a XIX. század angol irodalmából.

A helybéliek udvariasak, de tartózkodók. Nem biztos, hogy mindannyiukra jellemző az angol humor, de a barátunkra mindenképpen. Egy londoni cégnél dolgozik, naponta bejár a fővárosba a helyi érdekű vonattal. Meséli, hogy örökké ugyanazokat az arcokat látja, minden bejáró utas következetesen ugyanoda ül, ahol a megszokott helye van, beletemetkezik az újságjába, és senki sem diskurál senkivel. Ha ő barátságos mosollyal biccent feléjük, értetlenkedve bújnak a Times mögé. Van egy férfi, alighanem Cambridge-ben száll fel, alszik egész úton. Évek óta ismeri látásból, de nem tudja, milyen lehet a szeme. Ha a barátomnak netán akad beszélgetőtársa, csak suttogni mernek, ám még ilyenkor is rosszálló pillantásokat vetnek rájuk, van aki haragosan felpattan a helyéről, és látványosan csendesebb zugot keres a kocsiban.

A helyi pubban más a helyzet. Rozzant kis épület, megfeketedett gerendák tartják össze, a teteje olyan horpadt, hogy félő, összeomlik. Benn füst és zsvaj, a kocsmáros négyféle csapból eregeti a pint söröket. Itt aztán olyan a hangulat, mint a világ bármelyik kricsmijében. Tréfálgosznak, vitáznak, hátba veregetik, ugratják egymást az ismerősök.

A helyi pubban más a helyzet. Rozzant kis épület, megfeketedett gerendák tartják össze, a teteje olyan horpadt, hogy félő, összeomlik. Benn füst és zsvaj, a kocsmáros négyféle csapból eregeti a pint söröket. Itt aztán olyan a hangulat, mint a világ bármelyik kricsmijében. Tréfálgosznak, vitáznak, hátba veregetik, ugratják egymást az ismerősök.

Barátunk és felesége Cambridge-ben végzett. Aki onnan került ki az életbe, örökös tagja marad kollégiumának. Kocsiba ültetnek, és amint megérkezünk kedves városkájukba, azonnal a csónakkikötőbe terelnek minket. A Cam folyó körbeöleli a várost, talán tíz méter széles és két-három méter mély. Évszázados kollégiumok, zöld rétek, ősi épületek, könyvtárak tövében kanyarog, hidak ívelnek át fölötté, kacsák és más vízmadarak úsznak a színén. Köztük ügyes csáklázással siklanak a víg társaságokkal teli ladikok. A mienket barátunk hajtja a fenéknek lökődött rúd-
dal, a ladik végében állva, mint hajdanán, diákkorában.

Cambridge díszé a pompás King's College Chapel, kollégiumi kápolna. A megnevezés félrevezető, mert a templom monumentális hatású a csodálatos legyezőboltozott mennyezettel, melyek megmagasítják az épület belső világát. Mennyei zene szól az ötszázéves falak között, itt hangzanak fel időnként az egyetemi kórus előadásában a Bach-passiók.

Aztán egyik napon a tenger! Hagyományos angol piknik, pástétomot, süteményt, bort pakolnak az úti kosárba. Norfolkban egy mellékúton érünk a homokos partra, két fontért parkolunk, aztán felgyűrjük a nadrágszárat, lerúgjuk a cipőnket, és a dűnék száraz süppedéke után síkos, vizes talajra érünk, itt csúszkálunk, kagylócskákra és moszatokra tapodunk a levonult dagály terepén, míg csak ki nem érünk a vízhez. Süvít a szél, pokrócokba bugyolálva fekszenek, napoznak a kirándulók, de inkább légfürdő ez, mintsem sütkezés. Ám a gyerekek és kutyák boldogan viháncolnak a szegélyt nyalogató vízfodrok elől el-elugorva. A tenger határtalansága láttán nehéz elképzelni, hogy amott, a messzeségben ott van valahol Hollandia meg Dánia. Néhány vitorlás tűnik fel a távolban, ahogy régesrég a hódítók hajói. Két óra múltán szedelőd-
ködnünk kell, mert jöhet a dagály.

Az országúton már nem süvít a tengeri szél, kellemes augusztusi meleg van. A suhanó autókra célozva barátunk megjegyzi a maga fanyar humorával, hogy ha az angolok megérik a 18 fokalos „hőséget”, már azt hiszik, Olaszországban vannak, és elkezdnek száguldozni.

Falusi utakon jutunk el Henry Moore birtokára. Hatalmas területen fekszenek az épületek, műtermek, ahol most az alapítvány ösztöndíjasai dolgoznak. Zöld mezőkben, fák között, dombokon állnak a monumentális szobrok. Az egykori pajtában a művész gobelinjei, rajzai, a kis műteremben vázlatai, makettjei, szerszámai. Láthatjuk, mi minden inspirálta a szobrászt, a természetnek miféle alakzatai. Állatcsontvázak, agyarak, elefántcsigolyák, de akár parányi csirkecsontok is. Ott van például két csirkemellcsontocska egymásba kapcsolva, ennek óriási mását csodálhatjuk a park végében, bronzból, gigantikus diadalívnek is felfoghatóan. A birtok sövényén túl, a domboldalon, egy másik égbe szökő remekmű körül birkák legelnek a déli napsütésben.

A több órás műélvezet után jólesik a kesernyés sör a közeli pubban. Aztán a délutáni tea meg sütemény már ismét barátaink házában, a virágokkal, bokrokkal díszes gyepen, a vidéki Anglia békés csendjében.

Velence ajándéka

ford: Inkey Alice

Órák óta bolyongok már Velence sikátoraiban, először járok itt, elvarázsol a város. 1965. szeptember. Még nem tudom, hogy nagyon sokszor húz majd vissza ide a szívem, eszembe nem jut arra gondolni, hogy életre szóló szerelmem lesz a vízi város, s hogy harminc év múlva majd boldogan veszem kezembe a Legfelségesebb Köztársaságról, Velencéről írott könyvem első példányait.

Most még csak *börtönéből szabadult sas lelkű* turistaként bóklászom reggeltől estig a város labirintusában, bámulom a kirakatokat, figyelem a felszabadultan fecsegő, zsvajjos velenceieket, templomok áhítatos csendjében üldögélek, és naponta kiballagok a külváros egyik terére, ahol megkopottan, de kilenc éve ott ragyog a fehér festékekkel falra mázolt felirat: *Viva l'Ungheria!* Éljen Magyarország!

Alkonyatkor, óvatosan, hogy senki ne lássa, megsimogatom a falat.

A Guggenheim Múzeum alagsorában egy fogkeféből összetákolts műalkotást bámulok, baráttal hangosan, magyarul élcelődünk. Hátunk mögött kuncog egy húsz év körüli lány.

- Érti, amit fecsegünk? – fordulok hozzá.
- Persze, magyar vagyok, Ausztráliából jöttem. És maguk?
- Budapestről.

- Most?
- Most.
- És visszamennék?
- Vissza.
- Nincsenek tankok az utcán?
- Nincsenek.
- Biztos?
- Biztos.
- Nálunk a tankok láthatatlanok – mondom. Nem érti. Vagy nem akarja érteni. Magyar, de nem Budapesten él.

Az utca túloldalán parányi antikvárium. Bol-

dogan turkálók a sok régi könyv között. Latin nyelvű Elzevir, 1631-ből, hajdani tulajdonosa Petrovay László. A nehezen ksilabizálható latin szöveg szerint valamikor az ezerhétszázas években vásárolta a kötetet.

- Érdekl az urat? – fordul felém az antikvárius.
- Igen – mondom óvatosan. Félek, aligha futja szerény ösztöndíjamból ilyen régi kincsre. Magyar emberé volt a könyv – mutatom a bejegyzést.
- Ön magyar? – lelkesedik az antikvárius, és már lapozgatja is a könyvet. Megtalálja a keresett lapot.

– Mondja, ez mit jelent?

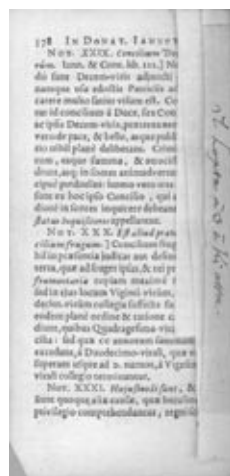
Csonka lap, a könyvből kivágták a régi metszetet, aztán később valaki a maradék papírcsíkra – háromszáz évvel ezelőtt – ráírta: *el lopta az a ki atta*. Lefordítom, az antikvárius szeme csillog: *gondoltam*. Eltűnődve forgatja a könyvet. A régiség ára után érdeklődöm. Az olasz végigmér.

- Diák?
- Igen.
- Visszamegy Budapestre?
- Igen.

Mosolyog. *Viva l'Ungheria!* – mondja, és kezembe nyomja a könyvet. Valamit motyogok. Bolyongok a városban, órákig nyelem a könnyeimet.

Velence ajándéka: két olasz szó, egy öreg olasz antikvárius szíve és egy XVIII. századi magyar mondat.

Mindhármat hazahoztam.

TORNAI JÓZSEF

Párizsi szonáta

Akkoriban mindnyájan úgy éreztük, az egész magyar irodalmi, szellemi élet lendületben van. Bennem ezt még mindig a németországi, párizsi, göteborgi utam táplálta. És Bécs. De hogy jutottam a hatvanas évek első felében az osztrák fővárosba? Úgy, hogy a két bátyám, a fiatalabbik, Gyula meg az idősebbik, István 1957 elején kiszökött Ausztriába. Gyula aztán Amerikába, New Yorkba ment tovább, István Bécsben telepedett le. Ott szerezte meg

gépésztechnikusi képzését, s dolgozott egy nagy villamossági vállalatnál. Amikor már lehetett, meghívta nővéremet, aztán engem is Bécsbe. Közben ő is járt itthon. Bécsi utamra úgy került sor, hogy bátyám Párizsba készült, s ajánlotta, tartsak velem. Így láttam meg a rég áhított Luteziát. Kocsival mentünk, a rue Daudet-n vettünk ki szobát egy kis szállodában. Ez a Port d'Orléans közelében van, onnan jártunk be metróról a Champs Elysée-re meg a Quartier Latinbe vagy a múzeumokba. Nekem azonnal megtetszett a franciák citoyensége, az, hogy nem számított, kinek milyen a ruhája, gazdag-e vagy szegény. Rengeteg ember koldult, *clochard*-ok heverték keresztben a koszos-bűzös járdákon. Egy szakállas, nagy bajszú férfi a kecskéjét járatta le-föl egy magas létrán, és kalapozta össze a pénzt. Bátyám már ezt is bécsi ellenkezéssel nézte. Amikor ráadásul egy kis parkban gitározás és éneklés után egy fiatal, szép arcú, hosszú hajú fiú mezitláb, rongyos nadrágban jött oda hozzánk a kalapjával,

adott pénzt neki, de nagyon dühös lett: „Én szeretem a szabadságot – mondta –, de ez már túlzás!” Az se tetszett a bátyámnak, hogy ha németül szólalt meg meg egy-egy üzletben, étteremben, elfordultak tőle az eladók, pincérek. Egy hét után annyira eleget a franciákból, hogy visszament Bécsbe. Nem kértem tőle pénzt, pedig alig volt a zsebemben néhány frank. Szerencsémre ebben az időben már összefutottunk Orosz Jánossal, a festővel az Old Navyben, a Saint Germain de Prés-n, s ha nem volt mit ennünk (ahogy többnyire nem volt), mindig akadt magyar, aki egy-egy *jambon de Paris*-val, kávéval, sörrel kisegített.

Míg együtt jártuk-néztük bátyámmal a Notre Dame-ot, a Szajna-partot, még volt pénzem s meg tudtam venni a *Les Fleurs du Mal* meg a *Le mythe de Sisyphe*-ot. Ott botlottunk össze Pilinszkyvel is, a könyvesbódék között. Ő egy kötet Simon Weilt vett. Ültünk aztán még együtt többször is az Old Navyben, néztük, hogy fordítanak hátat a pincéernők az amerikaiaknak, akik rossz franciasággal kérnek valamit.

Aztán befutott a mentőhajó: megjöttek gyerekkori barátaimék, Szalayék, dél-franciaországi nyaralásukból. És – szürrealista jelenet! – a felesége, Erzsi, belépett velem együtt egy élelmiszerboltba, összevásárolta az ös-

szes csodát: húst, készételt, kenyeret, édességet, gyümölcsöket, bort. Fölmentünk a szállodai szobájukba. Egy hét óta először vacsoráztam rendesen. Rövidesen továbbvitorláztunk a kocsijukon, végig a Mosel völgyén, át Németországban, s egyszer csak ott voltunk, ahol Hamlet mondta a nagy monológot: Helsingörben. Onnan Göteborg már csak egy ugrás. Mire emlékszem? Egy sor új magyar ismerőse, beszélgetésekre, Szalayék vendégmarasztalására, szőke, nyúlánk svéd lányokra. Esőre reggel, délután, éjjel, és dombnagságú vörös „kavicsokra” a tenger szegélyén. Hazafelé egy görög tanárnővel utaztam a vonaton. Mondtam neki: irigylem, hogy eredetiben olvashatja a nagy görög költőket, tragédiaírókat, filozófusokat. Kiábrándított hirtelen támadt naivságomból: magyarázta, milyen távol áll az új-görög nyelv az archaikus görög beszédétől.

Sylvia Spielleck nyaklánc

foto: Szabó J. Judit

A nők jól tudják, hogy az ékszereknek történetük van, hogy egy-egy darabot nem az értéke, hanem a múltja tesz fontossá: ezt a láncot, ami most a nyakamban lóg, Sylvia Spielleck készítette, a heiligendami Művészeti Szakközépiskola hallgatója. 1984-ben, másodikos gimnazistaként jártam az NDK-ban, ahová egy iskolai csereprogram keretében látogattunk el, mi, művészeti szakközépiskolás diákok. Sylvia ötvös szakos volt, én szobrász: franciául beszélgettünk, és mivel egyikünk sem tudott jól franciául, kiválóan megértettük egymást. A látogatás végén címet cseréltünk, és soha többé nem írtunk egymásnak, ahogyan az ilyenkor lenni szokott.

Egy nap, 1989-et írtunk, én már akkoriban elköltöztem a szülői háztól, telefonált az édesanyám, hogy egy lány meg egy fiú csöngetett be marha nagy hátizsákkal, és engem kerestek. Franciául próbáltak vele beszélni, éhesek és elgyötörtek voltak, nemsokára megérkeznek hozzám, mondta az anyukám, mert megadta a címemet. Sylvia nem sokat változott, belépett a húsz négyzetméteres lakásba a barátjával, lepakolták a hátizsákokat, és elmagyarázták, hogy ők most mennek Nyugatra. Megnyílt a határ, úgyhogy indulnak, de egy napot, ha lehet, megpihennének itt. Mivel amúgy sem fértünk volna el, átengedtem nekik a lakást, és hazamentem a szüleimhez.

Két napig maradtak, két napon át nézték a tévében a végtelen, euforikus oszlopban vonuló hátizsákokat és Trabantokat, zajlott a páneurópai piknik, aztán ők is hazamentek anyuékhoz. Igen, ezt úgy kell érteni, hogy visszafordultak, egyszerűen visszamentek Heiligendamba a másfél szobába. Nekik megvolt a piknik, köszönték szépen, a szendvics elfogyott, Európa megmaradt, megvárja őket, gondolták. Elképzeltem, amint mennek át a határon, vissza, egyszóval ők baktatnak az ellenkező irányba, hátukon a tömött hátizsákkal, elképzelem most is, és meghatódom.

Sylvia ezt a gyönyörű nyakláncot hagyta ott az asztalon emlékebe, azóta is hordom.

A francia nők szeretik az ötletes, szép ékszereket: amikor Párizsban éltem, mindig ezt a nyakláncot hordtam, sokszor rá is kérdeztek ismerőseim, hogy honnan van. Erre én mindig azt feleltem kicsit dacosan, hogy hát honnan lenne, Magyarországról van, hadd fájjon a franciák szíve, hogy micsoda szép ékszereket lehet ott kapni, a távoli Budapesten.

Amikor 1991-ben az idegenrendészeti hivatalban az orvosi vizsgálatot végezték, akkor le kellett vennem a nyakláncot, mert mindenkinek minden ékszert le kellett venni, de nemcsak az ékszereket, a ruhákat is, külön mentek a férfiak, külön a nők, papírruhában csoszogtunk az orvosi kabinok előtt a folyosón.

– Szóval maga magyar. Ért franciául?

Akkor is ez volt rajtam, amikor az egyetemi campusban második nap megszólított egy kesehajú, vörös szemű konyhai alkalmazott, „*C'est jolie – mutatott a nyakláncomra – vous venez d'ou?*”

„Maga új itt, ugye? – folytatta. – Már tegnap fölsímerem a kiejtéséről, meghallottam, hogy maga kelet-európai, tudja, én lengyel vagyok” – mondta mosolyogva, és tett még egy kanállal a tányéromra. Magyar vagyok, nyögtem ki végül, *Hongroise*, és rezzenéstelen arccal néztem vissza: lássa, hogy én nem barátkozom vele, nekem ő ne adjon nagyobb adagot, aztán mikor az asztalomhoz értem, már hagytam, hadd potyogjanak a könnyeim a krumplibá. Én neked nem vagyok a honfitársad, én ide tanulni jöttem, én itt diák vagyok, mondogattam magamban, és másnap kerültem a tekintetét.

Maga ugye Kelet-Európából jött? – kérdezte ugyanezt néhány nap múlva a campus orvosa, akihez azért mentem el, hogy a herpeszemre írjon fel valami krémet, mert recept nélkül túl drága volt. Na és mikor érkezett? Érti, amit beszélek? – kérdezte tőlem nagyon tagoltan. Egy hete – feleltem. És akkor ez még nem volt itt, kérdezte a sebre mutatva –, vagy ezt *maguknál, ott*, nem szokták kezelni? Néztem bele a koromfekete arcba, néztem a dísztetőválasokat, a sebhelyes fekete kézfejet, maguknál *ott*, de igen, nálunk is szokták, *monsieur*. Közben megírta a receptet, *bien, bien*, és kitöltött egy másik papírt – akkor mi is maga, román? Igen, igen, román, lengyel, cseh, tót, ukrán, vagyok – *merci, monsieur*.

Azóta ez a lánc már nagyon sok határon átkelt velem, nagyon sok helyen járt, és megdicsérték olaszul, németül, lengyelül is, hogy milyen szép. A határokon pedig általában megállítanak, elmélyülten nézik az útlevelemet, a táskámat, a könyveimet. *Business or pleasure?* – hát, inkább *pleasure*, felolvasni megyek. Igen uram. Nem uram. Nincs nálam. Nem, nem szándékozom.

Kedves Sylvia, én akkor, 1982-ben ültem életemben először repülőgépen. Nagyon izgultam, hogy valamit nem jól csinállok majd. Ez az izgalom azóta sem múlt el, az ember valamit *mindig* rosszul csinál – de franciául azóta sokkal jobban megtanultam, utazásaim során pedig számtalan tárgyat és illúziót elvesztettem, de a nyakláncodra nagyon vigyázok.